

Bożena Matyjas

Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach

Ruchy kościelne działające w duchu Społecznej Nauki Kościoła na rzecz budowy dobrostanu młodzieży i dorosłych (podstolik 5)

Wprowadzenie

Tematem wiodącym Zjazdu Pedagogiki Społecznej, który odbył się w dniach 17–18 września 2018 roku na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu było zagadnienie: „Pedagogika Społeczna – pedagogika zaangażowana. Wokół inicjatyw i ruchów społecznych”. Zamierzeniem inicjatorów i twórców Zjazdu, tj. Zespołu Pedagogiki Społecznej, który działa pod patronatem Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk, było – z jednej strony – określenie nowej roli pedagogiki społecznej wobec wyzwań rzeczywistości, a z drugiej – wskazanie owych wyzwań, nowych problemów, nowych aspiracji ludzkich, nowego języka, nowego przekazu społecznego oraz nowej relacji między środowiskiem nauki a praktyki. Chodziło o ukazanie różnych „sił” demokracji, wspólnoty i zaangażowania/partycypacji pedagogów-badaczy i praktyków społecznych działających na różnych polach i obszarach.

Wśród różnorodnych tematów zaproponowanych do dyskusji w tzw. „podstolikach” znalazło się zagadnienie dotyczące „Wspólnot i ruchów kościelnych”. Moderatorami dyskusji zostali prof. dr hab. Bożena Matyjas z Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach oraz ks. dr hab. Bogdan Stańkowski

z Akademii Ignatianum w Krakowie. Ponieważ sformułowanie tematu uznaliśmy za zbyt ogólne, został on doprecyzowany, i otrzymał brzmienie: „Ruchy kościelne działające w duchu Społecznej Nauki Kościoła na rzecz budowy dobrostanu młodzieży i dorosłych”. Nauka Społeczna Kościoła została przez nas potraktowana jako fundament, główna idea, wokół której powinna się toczyć dyskusja uczestników dyskursu w owym podstoliku. Taką sugestię przesłaliśmy do pedagogów, którzy zgłosili chęć uczestnictwa w obradach naszego podstolika (8 osób – teoretyków i praktyków, reprezentujących różne ośrodki akademickie, instytucje, fundacje).

Nauka Społeczna Kościoła oraz personalizm chrześcijański jako główne idee tworzenia wspólnot i ruchów kościelnych i inspiracje dla pedagogiki społecznej

Katolicka Nauka Społeczna to „część nauczania Kościoła Katolickiego na temat moralnych i religijnych aspektów życia społecznego, gospodarczego, politycznego” (Gocko 2003, s. 261–324). Ważnym dokumentem w rozwoju nauki społecznej Kościoła jest encyklika „Rerum novarum” wydana w 1891 roku przez papieża Leona XIII. Myśl ta była dalej rozwijana, głównie za sprawą ustaleń Soboru Watykańskiego II (1962–1965); duże zasługi w rozwoju i promowaniu NSK ma Jan Paweł II.

Pojęcie społecznej nauki Kościoła odnosi się przede wszystkim do katolickiej, szerzej chrześcijańskiej, etyki społecznej i obejmuje zagadnienia:

- życie i godność ludzka;
- rodzina, wspólnota, uczestnictwo;
- prawa i obowiązki;
- szacunek dla biednych i słabych;
- godność pracy i prawa pracownicze;
- solidarność.

Katolicka nauka społeczna jest nauką uniwersalną, teoretyczną i praktyczną, zajmuje się człowiekiem żyjącym we wspólnotach i społecznościach, obejmuje swą troską wszystkie wymiary egzystencji ludzkiej, w tym także całość życia społecznego, z poszczególnymi wymiarami: kulturalnym, politycznym, gospodarczym (Sztaba 2011, s. 15). Odnieść ją także można do pedagogiki jako nauki o wychowaniu człowieka.

Szczególnie przydatna na gruncie pedagogiki zorientowanej humanistycznie jest koncepcja człowieka, którą formułuje personalizm chrześcijański. Punktem wyjścia jest podmiotowość człowieka – osoby (Wojtyła 1979, s. 10), z którą należy wiązać poszanowanie jego godności, wolności, solidarność, prawa.

Personalizm chrześcijański, leżący u podstaw nauki społecznej Kościoła, podkreśla nadrzędną wartość osoby ludzkiej, jej godność i wolność. „Osoba ludzka stanowi i powinna stanowić (*est et esse debet*) początek, podmiot i cel wszystkich społeczności tak naturalnych, jak i dobrowolnie zorganizowanych” (Wojtyła 1979, s. 10). To właśnie osoba ludzka jest fundamentem każdej wspólnoty, a jej konstytutywnym elementem jest „natura społeczna” człowieka. Osoba bowiem jest kryterium życia społecznego (Starnawski 2005, s. 184–190).

W pedagogice nawiązującej do Katolickiej Nauki Społecznej oraz personalizmu chrześcijańskiego wskazuje się na wychowanie personalistyczne, odczytywane jako wychowanie do wolności, wolnego wyboru dobra, które ma służyć osobie i społeczeństwu. Edukacyjny wymiar personalizmu wskazuje na prawo do własnego rozwoju i własnej drogi doskonalenia osobowego, przeciwstawiania się instrumentalnemu traktowaniu wychowanka. Kieruje procesy edukacyjne na wartości, integralnie podchodzi do osoby wychowanka – dziecka, dorosłego (Adamski 2005, s. 13–14).

Realizując wychowanie w ujęciu personalistycznym ważne jest, aby owo dzieło było owocem wielu ośrodków oddziaływania: rodziny, instytucji, szkoły, Kościoła, związków i stowarzyszeń młodzieżowych, środków masowego przekazu oraz norm społeczno-prawnych leżących u podstaw kultury każdego społeczeństwa. Widać tutaj zbieżność z założeniami pedagogiki społecznej, zwłaszcza teorią oddziaływania środowiskowego (synergii współdziałania na człowieka/dziecko wielu środowisk), a także integralnej koncepcji człowieka, jego wychowania w ujęciu Heleny Radlińskiej (Matyjas 2017, s. 96 i n.). Mówiła ona, że wychowanie odbywa się „przez społeczeństwo”, a ogromną rolę w tym procesie odgrywają wpływy społeczne, których źródłem jest np. rodzina, grupa rówieśnicza, społeczność lokalna czy miejsce pracy, nauki (szkoła). Ustrój demokratyczny, którego Radlińska była zwolenniczką i orędowniczką, wymagał według niej nowego ujęcia funkcji wychowania i szkoły, by otwierały każdemu dziecku drogę pełnego rozwoju, by rozbudzały „w każdym człowieku świadomość człowieczeństwa”: jego wartość, godność, przysługujące mu prawa, uczestnictwo w dobrach wyższych. Celem wychowania powinno być zatem inspirowanie twórcze, wspomaganie rozwoju, wyzwalanie „sił potencjalnych” w wychowankach. Zadaniem wychowania jest natomiast kształtowanie czynnych i twórczych postaw (Radlińska 1961, s. 138–139).

A zatem rozpatrywanie Katolickiej Nauki Społecznej oraz personalizmu chrześcijańskiego w pedagogice społecznej zaangażowanej w ważne kwestie społeczne jest uzasadnione. Stanowią one bowiem inspiracje dla pedagogiki zorientowanej humanistycznie. Należy tutaj wymienić takie wymiary wspól-

nego zainteresowania, jak: podmiotowość, integralny rozwój, godność, prawa osoby, współpraca, doskonalenie siebie (dążenie do świętości), zaangażowanie na rzecz innej osoby (solidaryzm) motywowane wewnętrznie, dobro człowieka jako wartość najwyższa. Pytania pojawiające się w pedagogice dotyczą działań, inicjatyw, które wyrastają z KNS, z proponowanej w niej koncepcji człowieka i przekładają się na tworzenie różnego typu wspólnot, ruchów kościelnych służących dobru człowieka/wychowanka. Wśród nich możemy wymienić m.in. rodzinę, stowarzyszenia, ośrodki wychowawcze, wolontariat – a więc obszary, które zgłosili i podjęli w dyskusji uczestnicy podstolika piątego.

Humanistyczna pedagogika społeczna – teoretyczne i praktyczne aspekty aktywizowania życia społecznego w myśl założeń Katolickiej Nauki Społecznej

Pedagogika społeczna, jako nauka o społeczeństwie, kulturze i wychowaniu sytuuje się w naukach społecznych i humanistycznych; skoncentrowana jest na problemach człowieka i środowisku jego wychowania. Podstawowym celem pedagogiki społecznej jest rozwijanie „sił ludzkich”, tzn. dynamiki zdolnej do przeobrażania otaczającej rzeczywistości. Można tutaj wymienić różne działania, inicjatywy, które w swoim środowisku życia inicjuje człowiek, aby zmienić rzeczywistość, w której wzrasta, żyje, uczy się, pracuje zawodowo. W pedagogice społecznej humanistycznie zorientowanej punktem wyjścia jest człowiek i jego wszechstronny, integralny rozwój.

Obszar pedagogiki społecznej o katolickim rodowodzie skupia się zatem na „humanistycznej refleksji o człowieku, środowisku i wielorako uwarunkowanym jego życiu” – dowodził w dyskusji ks. dr hab. Zbigniew Babicki. Wskazywał, iż praca społeczno-wychowawcza widziana w perspektywie humanistycznej pedagogiki społecznej tworzy złożoną strukturę idei, zadań i działań, przede wszystkim o charakterze socjalnym, opiekuńczym, wychowawczym, moralnym. Praca ta jest oparta na ewangelicznej miłości oraz zasadzie sprawiedliwości i solidarności społecznej. Polega na niesieniu pomocy materialnej i duchowej oraz ochrony przed wykluczeniem społecznym.

Należy podkreślić, iż katolicka praca społeczno-wychowawcza inicjuje i rozwija akcje społeczne, stając się jednocześnie ważną częścią sił w środowisku lokalnym i ponadlokalnym życiu społecznym. W ramach tej pracy powstają organizacje pozarządowe i instytucje kościelne, np. *Caritas*, które współpracują z samorządami lokalnymi i władzami państwowymi. Podmioty te oprócz funkcji pomocowych i wspierających mają ogromne znaczenie edukacyjne oraz społeczno-moralne.

Warto dodać, że *Caritas* (powstała w 1926 roku) została w Polsce reaktywowana w 1990 roku. Prowadzi ona szeroko zakrojoną pomoc charytatywną dzięki środkom pozyskanym od ludzi dobrej woli i instytucji. Od 2004 roku posiada status organizacji pożytku publicznego, co jest istotną informacją dla darczyńców. *Caritas* prowadzi profesjonalne placówki opiekuńczo-wychowawcze: Stacje Opieki *Caritas*, ośrodki rehabilitacyjne, zakłady pielęgnacyjno-opiekuńcze, domy pomocy społecznej, Warsztaty Terapii Zajęciowej, Domy Samotnej Matki, kuchnie dla ubogich, świetlice dziennego pobytu dla dzieci i osób w podeszłym wieku i inne. Organizuje także pomoc w czasie klęsk żywiołowych w Polsce i na świecie. Organizacja udziela pomocy doraźnej i długofalowej, materialnej i finansowej bezrobotnym, bezdomnym, chorym, starszym, dzieciom z rodzin ubogich, a także imigrantom i uchodźcom.

Działania *Caritas* wynikają z idei miłosierdzia (pomocy drugiemu człowiekowi potrzebującemu pomocy, wsparcia), wynikającej z KNS i personalizmu chrześcijańskiego, które realizowane są tutaj w praktyce. Bliskie są one także pedagogice społecznej humanistycznie zorientowanej stawiającej w centrum zainteresowania człowieka, zwłaszcza człowieka nieradzącego sobie z trudami codziennego życia, w różnych jego wymiarach. Problem ten podjęła w wypowiedzi prof. dr hab. Barbara Skałbania. Wskazała działania Kościoła Katolickiego na rzecz osób chorych i z niepełnosprawnością, które stanowią około 10% ludności. To Nauka Chrystusa i Jego świadectwo życia stały się źródłem dla chrześcijańskiej cywilizacji miłości, z której wyrosły i rozwinęły się dzieła troski i opieki nad niepełnosprawnymi (Śledzianowski 2015, s. 271). Możemy mówić o dużej aktywności Kościoła w zakresie opieki nad osobami chorymi i niepełnosprawnymi – wynika to z podejścia do człowieka (KNS, personalizm chrześcijański), w którym podkreśla się jego prawo do godnego życia. Jan Paweł II napisał, iż każda osoba niepełnosprawna jest „pełnosprawnym podmiotem ludzkim” i jest obdarzona godnością (Śledzianowski 2015, s. 271).

Działania charytatywne Kościoła i osób skupionych wokół niego w licznych organizacjach, stowarzyszeniach i fundacjach służą osobom chorym i niepełnosprawnym w wymiarze medycznym, edukacyjnym, społecznym, duchowym. Jednak najwięcej z dzieł pomocy charytatywnej w roku 2014 dotyczyło dzieci i młodzieży (1372), do osób niepełnosprawnych adresowanych było 494 dzieł, a pomocą objęto 121 tys. osób (Posługa charytatywna, s. 11–12).

W grupie organizacji pomocy doraźnej działają Parafialne Zespoły *Caritas* oraz Szkolne Koła *Caritas* (funkcjonują w prawie 5 tys. parafiach, zrzeszają ok. 63 tys. członków – dane z 2014 r.). Wśród organizacji parafialnych świadczących pomoc doraźną są także inne organizacje: Wolontariat, Porad-

nictwo Prawne, Niepełnosprawni, Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych Dorosłych, Maltańska Służba Medyczna, Grupa Wsparcia Chorych, Wspólnota Dzieci. W roku 2012 w działaniach charytatywnych na poziomie parafii uczestniczyło 662 tys. osób nieprzynależących do organizacji, a w roku 2011 pomocą objęto 668 tys. chorych. W grupie dzieł adresowanych do osób niepełnosprawnych należy wymienić: warsztaty terapii zajęciowej, zakłady aktywności zawodowej, gabinety rehabilitacyjne, wypożyczalnie sprzętu rehabilitacyjnego, centra opieki dziennej, ośrodki wychowawcze (Posługa charytatywna, s. 19).

Poza tym odnotowano inne formy wolontariatu, którego celem jest organizowanie akcji charytatywnych, festynów, zbiórek pieniężnych i materialnych oraz odwiedzanie w domu osób chorych i niepełnosprawnych.

W działaniach Kościoła na rzecz integralnego rozwoju współczesnej młodzieży, rozumianych jako aktywizacja życia społecznego (rozwijania sił ludzkich) w idei humanizmu i humanitaryzmu, należy wymienić także Wolontariat Misyjny, w tym Wolontariat Salezjański, o których opowiadał ks. dr Jan Hańderek. Wskazywał na wspianą, pełną zaangażowania postawę młodych ludzi uczestniczących w wolontariacie misyjnym, ich przygotowaniu do pracy na misjach (kultura, religijność danej społeczności, specyfika klimatyczna miejsca i inne). A także podstawowym przesłaniem misji, którym jest głoszenie Ewangelii, postępowanie według zasad w niej zawartych, a także motywacji młodych ludzi dotyczącej pracy misyjnej w dalekich krajach, którą jest pomoc drugiemu człowiekowi, dziecku, dorosłemu, starszemu.

Salezjański Wolontariat Misyjny opiera się także, zwłaszcza w odniesieniu do dzieci i młodzieży, na systemie św. Jana Bosko (Chrobak 2000, s. 169 i n.). Szczególne miejsce przypisane jest tutaj wspólnocie wychowawczo-duszpasterskiej opartej na kryteriach współuczestnictwa, „pedagogicznej obecności” (oratoria). Młodzi ludzie udający się na misje są przygotowywani do tej roli w Parku Edukacji Globalnej w Krakowie.

Kolejny uczestnik dyskusji w podstoliku piątym, ks. dr hab. Bogdan Stańkowski, odniósł się do systemu prewencyjnego ks. Jana Bosko, prezentując swoje badania w salezjańskich Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych dotyczących efektywności resocjalizacji w duchu systemu prewencyjnego. To ważne dla pedagogiki społecznej, pedagogiki zaangażowanej w badania wskazujące na związek teorii z praktyką wychowawczą.

Już od ponad dwadzieścia lat w pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie stosowany jest w Polsce system prewencyjny. W tym czasie powstały trzy salezjańskie Młodzieżowe Ośrodki Wychowawcze oraz kilka ośrodków o charakterze opiekuńczo-wychowawczym. Współcześni badacze, pedagodzy

zajmujący się systemem prewencyjnym ks. Bosko ciągle podejmują wysiłki wskazywania nowych dróg w pracy wychowawczej w duchu salezjańskim i aktualizacji tego systemu do warunków, w których żyje współczesna młodzież (Kutarna 2015, s. 181–186). Cały system opiera się na rozumie, religii i miłości. Cel wychowania w systemie prewencyjnym, który jest spójny z innymi systemami, można określić jako najpełniejszy rozwój osobowości ludzkiej. To, co stanowi pewne *novum* w owym systemie, to podejście do wychowanka, który nie jest biernym odbiorcą, lecz aktywnie rozwijającą się jednostką. Wychowanek w systemie prewencyjnym ks. Bosko jest centralnym punktem procesu wychowania (Matyjas 2000, s. 87).

Książd B. Stańkowski, salezjanin, po teoretycznym wprowadzeniu do swoich badań (wykorzystanie systemu prewencyjnego z młodzieżą trudną, niedostosowaną społecznie, pochodzącą z rodzin dysfunkcyjnych, patologicznych; filary systemu, jego oryginalność) przedstawił wyniki własnych badań dotyczących efektywności resocjalizacji w badanych MOW. Wnioski są następujące:

- badani wychowankowie (w zdecydowanej większości) podejmują trud budowania własnej osobowości, czas w ośrodku traktują jako czas refleksji nad sobą, swoim dotychczasowym życiem;
- osoby badane przyznają, że na początku pobytu w salezjańskim ośrodku wychowawczym przeżywali kryzys, potem zaczęli traktować go bardzo odpowiedzialnie, stawali się dojrzałsi emocjonalnie, wyrażali gotowość zmiany swojego zachowania;
- u większości nieletnich dostrzega się pozytywne oznaki resocjalizacji (większe zaangażowanie w naukę, „odcinanie się” od złego towarzystwa);
- badani w większości szukają nowych, dobrych relacji z kolegami i rodziną;
- dopiero w ośrodku (MOW) zaczęli zastanawiać się nad tym, na ile ich życie jest wartościowe, jakimi kryteriami aksjologicznymi kierują się w życiu;
- wychowankowie w ośrodku stają się bardziej otwarci, czynią postępy, widoczne jest u nich pozytywne nastawienie do wychowawców; dostrzegają, że to właśnie wychowawcy wyrabiają w nich postawę wyboru, podejmowania decyzji;
- nieletni zmieniają w ośrodku swój stosunek do wartości religijnych i moralnych – deklarują, że ich życie nabrało tutaj pewnego duchowego kolorytu (zbliżenie do Boga);
- badani wychowankowie (szczególnie starsi) przyznają, że coraz częściej zastanawiają się nad swoją przyszłością, nabierają przeświadczenia, że ich los leży w ich własnych rękach.

Przedstawione wnioski z badań są pozytywne z pedagogicznego punktu widzenia lecz autor wskazał także na trudności i „mniejszą” efektywność resocjalizacji w stosunku do pewnej (niewielkiej ale jednak) grupy wychowanków w badanych salezjańskich ośrodkach wychowawczych (Stańkowski 2018).

W dyskusji dotyczącej KNS, jej założeń i realizacji w codziennym życiu danych społeczności, głos zabrała prof. dr hab. Aniela Różańska, wskazując na znaczenie budowania relacji i doświadczanie jedności poprzez dialog ekumeniczny. Mając osobiste i rodzinne doświadczenia w tym zakresie, a także fakt zamieszkiwania na Śląsku Cieszyńskim, bardzo pozytywnie wypowiadała się o wspólnym egzystowaniu i podejmowaniu wielu inicjatyw społecznych, charytatywnych organizowanych we współpracy kościoła rzymskokatolickiego i kościoła luterańskiego. To wspaniały przykład wspólnego, ponadwyznaniowego Ruchu, który pozwala tworzyć lokalne wspólnoty ludzi zrzeszonych wokół idei pomagania drugiemu człowiekowi, propagowania wspólnych wartości, kultury. W myśl pedagogiki społecznej to znakomite spożytkowanie „sił ludzkich” do budowania ładu demokratycznego na tym konkretnym terenie.

W obradach naszego podstolika uczestniczyły także panie: Adrianna Weimann oraz Natalia Chwiałkowska reprezentujące wielkopolski oddział Stowarzyszenia „Wiosna”. Interesująco opowiadały o dwóch ważnych społecznie i pedagogicznie działaniach stowarzyszenia, tj. „Akademii Przyszłości” oraz Akcji „Szlachetna Paczka”. Obie inicjatywy to przykłady dobrych praktyk, zaangażowania młodych ludzi (choć nie tylko) w aktywność społeczną, pomocową, edukacyjną.

Akademia Przyszłości została założona (tak jak i druga forma działania) przez ks. Jacka Stryczka w 2003 roku. Mówiąc najogólniej to grupa wolontariuszy (głównie w dużych miastach), która pomaga w nauce dzieciom zaniebany, przejawiającym trudności w uczeniu się. „Przeprowadza on dzieci od porażki w szkole do sukcesu w życiu”. Współpracuje także z rodzicami dzieci, nauczycielami i dyrekcją szkoły. Podstawowe zasady pracy Akademii to: motywować i doceniać, stawiać wymagania, projektować doświadczenia, dawać możliwość współdecydowania, zrozumieć przyczyny i na nie odpowiadać, patrzeć w przyszłość i dostrzegać potencjał (tkwi on w każdym dziecku, uczniu, wychowanku). Uczestniczki podkreślały, że Akademia Przyszłości to nowatorski program edukacyjny skierowany do dzieci ze szkół podstawowych; ważną rolę odgrywa tutaj tutor, z którym dziecko opracowuje zasady wspólnej pracy, współtworzy je. Widoczne jest tutaj podmiotowe podejście do dziecka, poszanowanie go jako osoby, stworzenie możliwości integralnego rozwoju oraz zachęcanie do pracy nad sobą.

Drugą inicjatywą podejmowaną przez Stowarzyszenie Wiosna jest coroczna Akcja/Kampania „Szlachetna Paczka”. To znakomite przedsięwzięcie skierowane do rodzin, a także konkretnych jednostek, realizowane w okresie świąteczno-noworocznym. Wolontariusze (ogromna aktywność prowadzona w każdym województwie) dostarczają wcześniej przygotowane paczki z produktami, które są potrzebne danej rodzinie, o których marzą. Kampania ta opiera się na ewangelicznej zasadzie pomocy bliźniemu. Jest ona w Polsce coraz bardziej powszechna, angażuje coraz więcej darczyńców i wolontariuszy.

Uwagi końcowe

Opisując różne działania społeczne, pedagogiczne, uczestnicy dyskusji wskazywali na główną ideę leżącą u podstaw owej aktywności, tj. Katolicką Naukę Społeczną i personalizm chrześcijański, który tworzy określoną wizję człowieka. Podkreślali, że idee te są inspiracją dla pedagogiki zorientowanej humanistycznie (w aspekcie teorii i praktyki). Próbowali odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób (formy, metody) idee te są wdrażane do praktyki pedagogicznej? Wypowiedzi swoje ilustrowali konkretnymi działaniami, w których uczestniczą, prowadzą prace naukowo-badawcze. Działania te dotyczą, m.in., wolontariatu, pracy socjalnej, społeczno-wychowawczej, pracy z młodzieżą trudną, niedostosowaną społecznie, pracy charytatywnej na rzecz osób chorych i niepełnosprawnych, edukacji dzieci i młodzieży, animacji społeczno-kulturalnej, działalności *Caritas*, Ruchów Ekumenicznych i innych.

Należy podkreślić, że ważne jest (pedagogika zaangażowana), aby w danych społecznościach aktywizować „siły ludzkie”, potencjał tkwiący w jednostkach, grupach. Ludzie inicjujący i tworzący dane ruchy społeczne, wspólnoty (kościelne i świeckie), budują ład demokratyczny w swoich społecznościach lokalnych i w całym kraju. Są to zazwyczaj liderzy rozumiejący potrzebę zmiany społecznej (możliwość poprawy sytuacji), partycypują w różnych formach działania, inicjatyw.

Duże znaczenie dla tworzenia wspólnot i ruchów społecznych, religijnych mają także inne czynniki: zasoby osobowe, instytucjonalne, materialne, potencjał społeczny, a także przygotowanie merytoryczne i metodologiczne autorów zmian, ich profesjonalizm, motywacja działania. Ważne, aby wszelkie działania ukierunkowane były na wspólny cel, którym jest kształtowanie/budowanie chrześcijańskiej koncepcji człowieka, wspólnoty, społeczeństwa.

Na koniec chciałabym podkreślić, iż do pracy w podstoliku piątym zgłosiły swój akces osoby odnoszące się w swoich wystąpieniach do działalności Kościoła Katolickiego, nie było natomiast uczestników reprezentujących punkt

widzenia innych kościołów, które także tworzą ruchy działające na rzecz dobrostanu młodzieży, dorosłych czy całych społeczności. Nie było to jednak przedmiotem naszej dyskusji.

Literatura

- Adamski F. (2005), *Wprowadzenie: personalizizm – filozoficzny nurt myślenia o człowieku i wychowaniu*, [w:] *Wychowanie personalistyczne. Wybór tekstów*, red. F. Adamski, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- Chrobak S. (2000), *Wspólnota wychowawczo-duszpasterska w systemie pedagogicznym księdza Bosko*, [w:] *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*, J. Niewęglowski (red.), Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa.
- Gocko J. (2003), *Kościół obecny w świecie – posłany do świata. Teologiczno-społeczne aspekty posłannictwa Kościoła w świecie po Soborze Watykańskim II*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Kutarña J. (2015), *Aktualizacja systemu prewencyjnego Księdza Bosko – czy jest ona potrzebna?* „Forum Pedagogiczne”, nr 2.
- Matyjas B. (2000), *Oryginalność systemu prewencyjnego św. Jana Bosko*, [w:] *Ksiądz Bosko i jego system wychowawczy*, J. Niewęglowski (red.), Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa.
- Matyjas B. (2017), *Integralna koncepcja wychowania w ujęciu Heleny Radlińskiej (punkt widzenia pedagogiki społecznej)*, [w:] *Pedagogika zdrowia w teorii i praktyce*, red. B. Zawadzka, T. Łączek, Wydawnictwo UJK, Kielce.
- Radlińska H. (1961), *Pedagogika społeczna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa.
- Stańkowski B. (2018), *Efektywność resocjalizacji w salezjańskich Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych*, Wydawnictwo Naukowe Ignatianum, Karków.
- Starnawski W. (2005), *Prawda podstawą wspólnoty. Wychowawcza rola prawdy według Karola Wojtyły*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa.
- Sztaba M. (2011), *Troska bł. Jana Pawła II o etyczno-moralne podstawy życia społecznego*, Wydawnictwo Benedyktynów w Tyńcu, Karków.
- Śledzianowski J. (2015), *Święty Jan Paweł II zatroskany o polską rodzinę*, Wydawnictwo Jedność, Kielce.
- Wojtyła K. (1979), *Wspólnota ludzka w oczach Soboru*, „Zeszyty Naukowe KUL”, nr 1–3.

Źródła internetowe

- Akademia Przyszłości, <https://akademiaprzyszlosci.org.pl> (data pobrania: 20.10.2018).
- O nas/Caritas Polska, <https://caritas.pl/o-nas/> (data pobrania: 20.10.2018).
- Posługa charytatywna Kościoła katolickiego w Polsce. Raport z pierwszego ogólnopolskiego badania kościelnych instytucji oraz organizacji charytatywnych*, Warszawa 2015, http://www.iskk.pl/images/stories/Instytut/dane/Dzialalnosc_charytatywna_2015.pdf (data pobrania: 14.09.2018).